

42510

17803

Ч. 10.

САМБІР 1938.

Рік VIII.

ЛІТОПИС БОЙКІВЩИНИ

Записки присвячені дослідям історії, культури й побуту
бойківського племені.

Адреса Редакції й Адміністрації: Самбір, вулиця Тиха ч. 1.

З М І С Т:

	Стор.
† Др. ВОЛОДИМИР ГУРКЕВИЧ (посмертна згадка)	1
МИХАЙЛО СКОРИК: В десятиліття існування Товариства та Музею „Бойківщина“ в Самборі	3
ІЛАРІОН СВЕНЦІЦКИЙ: Образ розвою українського музейництва	18
ЯРОСЛАВ ПАСТЕРНАК: Струтинське городище	23
ІВАН КРИПЯКЕВИЧ: Княжий Самбір і Самбірська волость	26
ТЕОФІЛЬ КОСТРУБА: Найдавніша згадка про Бойківщину	34
ВОЛОДИМИР КУБІЙОВИЧ: Розміщення населення в Бойківських Карпатах	38
ЯРОСЛАВ БІЛИНСЬКИЙ: Вівчарські шляхи пів-зах. Бойківщини	45
ОСТАП МИСЕВИЧ: Різдвяні звичаї й пісні з села Веремінв ліського повіту.	49
ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРА ДУЧИМІНСЬКА: Різдвяні і святойсрданські звичаї в селі Гапча	55
В. М. СТИНАВСЬКА: „Вечерниці“ в с. Стинаві Вишній	59
ВОЛОДИМИР ЗАЛОЗЕЦЬКИЙ: Бойківський тип деревляної церкви й його відношення до історичних стилів	61
ІЛАРІОН СВЕНЦІЦКИЙ: Тематичний уклад стінопису церкви св. Юра в Дрогобичі	67
ІВАН ЗІЛИНСЬКИЙ: Границя бойківського говору	75
ІВАН ПАНЬКЕВИЧ: Лемківсько-бойківська границя в Чехословаччині	87
ЯРОСЛАВ РУДНИЦЬКИЙ: Важливіші ізофони на півночі центральної Бойківщини	92
ЄВГЕН ГРИЦАК: Лексика с. Сушиці Рикової у Старо-самбірщині	99
АНТІН КНЯЖИНСЬКИЙ: Фонетика підгірського бойківського говору села: Тисовиця (турчанського повіту)	113
МАРІЯ ПАРИПА; З географії бойківських слів	117
о. ЮРІЙ КМІТ; Рецензії та звідомлення	119
	Словник бойківського говору ч. VIII.

Княжий Самбір і Самбірська волость.

Давнє минуле Самбірщини ховає у собі багато тайн, що їх не скоро поведеться нам відкрити. Джерела княжих часів не подають імени Самбора, але цей город,—теперішній Старий Самбір,—без сумніву тоді існував. Доказом можна уважати це, що в другій половині XIV ст. він виступає як головний город і столиця самбірської волости, названої від його імени.

У тому часі галицька держава вже втратила свою самостійність, автономія її ще залишилася, і тодішні володарі (Казимир, Володислав опольський, Ягайло) не нарушували давньої територіяльної організації, а утримували її без змін. Всі волости (*districtus*), що тоді виступають, мають за столиці давні города, відомі з літописів,—так нпр. волость перемиська, ярославська, любачівська, городецька, щирецька й ін. Так само й самбірська волость витворилася вже у княжих часах, коло головного города цієї околиці—Старого Самбора. Цей згогад підкріплює також традиція **самбірського єпископства**, яку стрічаємо на початку XV. ст. Тяжко допустити, щоб окрема церковна область повстала щойно за польської влади, у часах непригожих для розвитку нашої церкви; радше треба здогадуватися, що церковна окремішність Самбірщини існувала вже у княжій добі, тоді, коли церковна організація могла розвиватися і зростати свобідно. Ці міркування наказують нам віднести початки Самбора—й його „золотий вік“—до часів Галицької держави.

Старий Самбір, так само й інші города княжих часів, мав значіння передусім як **оборонний город** тобто замок. Найдавнішу згадку про старосамбірський замок маємо з 1378 р. князь Володислав опольський прилучує село Броницю до самбірського замку. ¹⁾ Ця звістка важна тим, що стверджує недвозначно, що існував замок у Старому Самборі — бо другого, нового Самбора ще тоді не було, повстав щойно 1390 р.

До Старого Самбора треба віднести також інші згадки про самбірський замок з кінця XIV і початку XV. в. В 1391 р. королева Ядвига затверджує Спитка з Мельштина у посіданні замків Мельштина у Краківській землі і Самбора в Руській землі ²⁾. В 1392 р. Спитко, дідич Мельштина і Самбора, видає на самбірським замку грамоту про заміну Яриловець за Созань. ³⁾

В 1398 р. краківський єпископ Петро, при означенні границь між латинським перемиським та львівським єпископством, згадує замки Тустань і Самбір (*Zambor*, ⁴⁾). В 1419 р. Ягайло передав самбірський замок Генрихові або Гінчі з Рогова ⁵⁾.

1) Gilewicz A., Stanowisko i działalność gospodarcza Władysława Opołczyka na Rusi w latach 1372—1378, Львів 1929 с. 28.

2) Akty grodzkie i ziemskie т. VI. с. 5.

3) Akty gr. i ziem. т. VII. с. 41.

4) Dodatek do Gazety Lwowskiej 1859 с. 30, 31.

5) Liber cancelarii St. Ciołek ed. Dr. L. Caro т. II. с. 150—152.

Давніші дослідники Самбірщини відносять ці згадки про самбірський замок до **нового** Самбора й догадуються, що замок повстав ще перед тим, заки засновано місто ¹⁾. Але в дійсності у новому Самборі замок побудовано щойно в 1530-их роках, а може ще пізніше ²⁾. Отже всі старші вістки про самбірський замок треба віднести до Старого Самбора ³⁾. Як довго старосамбірський замок існував, про це певно не знаємо; стрічаємо його ще в люстрації королівщин 1565 р. ⁴⁾

В якому місці стояв старосамбірський замок, цього дотепер, на жаль, не досліджено. Про сліди укріплень у Старому Самборі згадує перший історик Самбора Фр. Сярчинський 1829 р.: „w starym (Samborze) pozostał tylko spustoszony zamek, którego ślad jest tylko w nazwisku, które dotąd miejsce jedno przyległe miastu zachowuje“ ⁵⁾. Автор має на думці

1) M. Turkawski, Spytko z Melsztyna, wojewoda krakowski, założyciel Sambora, Львів 1876, с. 24, 40; L. Dziedzicki, Sambor, Słownik geograficzny т. X. с. 237; Kronika miasta Sambora, Самбір 1891, с. 12.

2) Початки замку в новому Самборі дотепер ще не виявлені остаточно. А. Кучера у найновішій праці про Самбір, „Samborszczyna“ (Самбір 1935), с. 121 — 122, висловлює погляд, що у Самборі спочатку був деревляний замок на „Старім Дворищі“ і він згорів підчас турецького наїзду 1498 р.—але на жаль не подає тексту джерел, на яких цей погляд опирається. Так само не цілком певне припущення автора, що мурований замок повстав коло 1530 р.: документ Жагмонта I з 1545 р. говорить тільки про укріплення міста, а лист кор. Бони хоч згадує про замок у Самборі, не дає вказівки, чи мова йде про новий чи про старий Самбір (пор. с. 148—149). Замок у новім Самборі був радше укріпленим двором, як замком і це у джерелах зазначається, нпр. 1660 р.: „in arcem seu curiam deducti sunt“, Słownik geogr. X. с. 239.

3) Занотую тут ще деякі згадки про самбірський замок, що мабуть відносяться до Старого Самбора: Akty grodzkie i ziemskie т. XVII. с. 62 (1473 р.), Matriculorum Regni Poloniae summaria т. III, ч. 1106 (1504 р.); т. IV. ч. 834 (1509 р.); т. IV. ч. 1197 (1511 р.); т. IV. ч. 3925 (1521 р.); Akty grodzk. i ziem. XIX. с. 570 (1521 р.)

4) Жерела до історії України—Руси т. II, с. 21: селяни із Стрільбиці „ogrody grodzili y sprzątali z nich żywielné rzeczy pod zamkiem Starego Sambora“; с. 22: „robotą też bywali powynni nyemałą do dwora samborskiego y do zamku staromieszckiego“; с. 26: селяни з Липини „rabiali też y do zamku Staro-szamborskiego“. Інтересне тут протиставлення старосамбірського замку самбірському дворові.

5) X. Fr. Siarczyński, Opisanie miasta Sambora i obwodu jego, dzieje dawne miasta tego i stan niniejszy. Czasopism naukowy Księgozbioru publicznego im. Ossolińskich 1829 р. кн. II. с. 51.

якусь топографічну назву, може в роді Замчище чи Городище. Польський Географічний Словник містить іншу вістку, що „місто мало оборонний замок, а сліди мурів залишилися дотепер ¹⁾“. Врешті дослідниця Старосамбірщини, Софія Стшетельська Гринбергова, к. 1899 р. сама оглядала у Старім Самборі муровану браму й останки мурів при найбільшій камениці, що звалася тоді „Заїздом Рисі“, друга брама мала бути там „де при вузькій вулиці є антика“. Вона уважала ці мури за останки фортифікацій міста, що станули на місці давніх деревляних укріплень княжого города ²⁾.

З цих описів тяжко виробити собі думку, який характер мали ці руїни та по якій будівлі вони залишилися. Це могли бути справді останки замку, чи то ще з княжих часів, чи пізнішого. Але також можливе, що це тільки міські укріплення, з мурами і брамами. Все те можна вирішити тільки дослідати на місці.

Але хочби виявилось, що у самім місті Ст. Самборі був замок, то це ще не рішає справи, чи на тому самому місці стояв княжий город. Давні укріплення нераз змінювали своє місце—прикладом може бути Галич, в якому в XIV. ст. замок поставлено на новому місці, далеко поза центром давнього княжого города. Можна припускати також, що й у Старім Самборі існував давніший замок, на іншому, більш оборонному місці. З того погляду звертає на себе увагу передусім Спас, де є сліди городища на високій, недоступній горі; прегарно описав це місце пок. Др. В. Кобільник, але дослідів там не переводив ³⁾ Зі здогадами, що тут стояв старий княжий замок, виступала у своїй праці п. Стшетельська Гринбергова. ⁴⁾

Який простір займав княжий Самбір, на це моглиб дати відповідь археологічні досліді. Требаб їх вести у широкому колі довкола Старого Самбора, беручи під увагу сусідні місцевини, бо княжі городи бували дуже розлогі, як це знаємо з дослідів над давнім Галичем і Белзом. Дотепер з Старосамбірщини майже ніяких знахідок не нотовано. ⁵⁾

1) Słownik geograficzny т. XI. с. 239 (1890 р.)

2) Z. Strzetełska Grynbergowa, Staromiejskie, Львів, 1899 с. 14, 75.

3) Др. В. Кобільник, З археологічних дослідів на Бойківщині за рік 1931—32—Літопис Бойківщини ч. 2 с. 21—28; пор. В. Janusz, Zabytki przedhistoryczne Galicji wschodniej, Львів 1918, ч. 532.

4) Як. в., с. 70, 75.

5) Пор. Літопис Бойківщини ч. ч. 2. ст. 25 (Спас), с. 30 (Смільниця) ч. 3 с. 21; ч. 5. с. 14 (Ст. Самбір).

Дещо матеріялу можуть дати також топографічні назви, що не раз дають вказівки про давні укріплення. Так нпр. у Спасі є гора з назвою Сторожня ¹⁾).

Старий Самбір був столицею Самбірської волости, отже в ньому були вищі уряди, що пізніше перейшли до нового Самбора, а в першу міру суд. Можливо, що ще в XV. в. судові засідання відбувалися в старосамбірським замку, поки не було ще замку в новім Самборі.

Старий Самбір дістав також скоро маґдебурське право. Вже в 1386 р. в актах виступає самбірський вїйт Петро ²⁾); в 1436 р. згадується Юрій вїйт зі Старого Самбора ³⁾), Галицькі міста діставали німецьке право вже у княжих часах, як Сянік, Львів і ін., — Самбір, як один з головних осередків Підкарпаття, міг також мати маґдебурський устрій вже у княжій добі.

Про значіння давнього Самбора свідчать його церковні традиції про окреме самбірське владитцтво. Титул самбірського єпископа стрічаємо в джерелах уперше в 1422 р., коли то вступає Ілля, „владика премышлеский и самборский“ ⁴⁾. Тут уже уряд самбірського владика полученій з перемиським. Чи існувало колись окреме самбірське єпископство, це вирішити дуже важко, бо не достає нам джерел, щоб ту справу з цілою невністю вияснити. У фальсифікатах грамот князя Льва стрічаємо імена деяких самбірських єпископів (Авраама 1244 р., Євфемія 1287 і 1291 р. і Антонія 1291 р.), але ці грамоти підроблені в XVI. в. й ледви чи опираються на яких певних документах ⁵⁾. Таксамо не мають більшого значіння катологи епархій з XVI — XVIII в., в яких згадується окреме самбірське єпископство, бо давніші викази єпископств про Самбір не говорять ⁶⁾).

Але на це, що моглоб існувати окреме самбірське єпископство, вказують нам деякі посередні факти.

У згаданім акті з 1422 р. виступав не тільки перемисько-самбірський єпископ, але також між свідками „крилошане самборьсци“. Це поважний доказ на це, що Самбір мав

1) Strzetelska Grynbergowa як в., с. 70

2) Agz II. с. 22

3) Agz XIII. с. 4

4) Agz т. VII. с. 63.

5) А. Петрушевич, О галицкихъ епископахъ, Галицкій историческій сборникъ, вип. II. с. 88, 89.

6) Тут же ст. 178—179.

своє єпископство,—бо крилос мiг iснувати тiльки при єпископській столиці.

Що в Самборі був важний церковний центр, про це свідчать **владичі маєтности**, сконцентровані при Старім Самборі. У грамоті Ягайла з 1407 р. названа окрема група єпископських дiбр „в Самборах“ „et w Samborach Strassewicze, Babyna, Volkowicze, Manaster Świątego Spassa templum, Monasteria Szozan, Smolnicza et Lawrow Monaster sancti Onewrzego“¹⁾. Шість з вичислених осель лежить у найближчому сусідстві Старого Самбора: Смильниця (передмістя Старого Самбора), Страшевичі, Созань, Спас, Лаврів і Волковичі (тепер Бусовиська). Це був один ключ, що творив єпископські добра,—немов основна фундація здогадного самбірського єпископства.

Ці маєтности походили хоч вчасти з княжих надань. Це виразно знаємо про Спас; у процесі з мешканцями Стрілок за пограничну землю 1422 р. єпископ Ілля зазначає, „то єсть церковная земля святого Спаса по Лисичий Бродъ и за князя Льва и за князя Юрія и за иных многихъ державецъ“.²⁾

Традиції про давніх князів були у Самбірщині дуже сильні—це бачимо з того, що появляються підроблені грамоти з іменем Льва, та що Спас і Лаврів вказували як місця, де князь Лев був похоронений³⁾. Можливо, що ті традиції опиралися на якихсь фактах, що справді Самбір завдячував князеві Льву своє церковне вивищення.

Ягайлова грамота з 1407 р. згадує в єпископських добрах коло Старого Самбора чотири **монастирі**: у Спасі, Созані, Смильниці й Лаврові.⁴⁾ З акту 1425 р. дізнаємося про монастир Воведення Пр. Б. коло Старого Самбора й Тершо́ва⁵⁾. У пізнішому часі існували ще монастирі у Старому Самборі (чоловічий і жіночий), у Бусовиськах і Страшевичах не знати коли засновані⁶⁾. Таке велике число давніх

1) Agz VII. с. 50—51 (грамота відома з потвердження Жигмонта I в 1535 р.)

2) Розов В. Українські грамоти с. 97.

3) М. Грушевський, Історія України - Руси т. II. 2 вид. с. 520-221: Традиція про останні літа князя Льва й дата його смерти.

4) Agz. т. VII. с. 50—51.

5) Agz. т. VI. с. 20—21.

6) І. Крип'якевич, Середньовічні монастирі в Галичині, Записки ЧСВВ т. I. вип. 1—2.

монастирів дає ще одно свідоцтво про це, що Старий Самбір був важним церковним центром. Серед цих монастирів на першому місці стояв, здається, монастир св. Спаса, що в XVII в. став навіть часовою резиденцією перемиських єпископів; пізніше на провідне місце висунувся Лаврів. Самбірські монастирі, здається, здавна мали славу як осідки книжності; це видно нпр. зі згадок про те, що князь Лев дарував спаському монастиреві пергаменову євангелію, що у цьому монастирі відкрито письмо Івана Смері до Володимира Вел.,—та з останків пергаменів, що заховалися в Лаврові¹⁾.

Старий Самбір був центром Самбірської волости. Цей термін „волесть“ уживався в XIV в. загально на означення менших територіяльних округ²⁾ — очевидно він походив з княжих часів. У латинській мові перекладано цю назву словом „districtus“. Самбірський „дистрикт“ уперше стрічаємо у грамоті Володислава опольського з 25 серпня 1375 р.³⁾ Границі Самбірської волости можемо означити досить докладно на основі актів з XIV і XV в.⁴⁾ На півночі найдалшими її оселями були Пяновичі, Лановичі, Шептичі, Канюфости; на заході границя не доходила до Стривігора; на сході до Самбірської волости належали села Дорожів, Бронця, Нагуевичі, Ясениця Сільна; на полудні до Самбірщини належала Турка — дальших карпатських осель не знаємо. Цілком точні границі самбірського повіту з кінця XVI в. означає у своїм атлясі Ал. Яблоновський⁵⁾.

Погляд на географічну карту вказує, на чому полягало значіння Самбірської волости. Вона обіймала горішній Дністер й опиралася об верхній Сян і Стрий,—лучила в собі три ріки, здовж яких ішли дороги у глибину Beskidu, до ужоцького провалу. Отже карпатські комунікаційні шляхи — це те,

1) Галицькій истор. сборникъ т. II. с. 163, 165; Ол. Колесса, Лаврівські пергаменові листки з XII.—XIII. в., Записки Н.Т.Ш. т. 53.

2) Див. Розов, Українські грамоти—показчик с. v. волость.

3) М. Грушевський, Матеріяли до історії суспільно-політичних й економічних відносин західньої України, Львів 1906. ч. 3.

4) Найважливіші збірки актів до Самбірщини XIV. — XV. в. такі, Грушевський, Матеріяли, як в.; Akty grodzkie i ziemskie т. VI, VII, VIII, XI: Dodatek do Gazety lwowskiej 1859 — 1872 р; Matricularum Regni Poloniae summaria т. I—V; з рукописів дещо дає Gilewicz, Stanowisko, як. в.

5) Atlas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Epoka przełomu z wieku XVI na XVII. Dział II. Ziemie ruskie Rzeczypospolitej, Варшава —Відень 1899—1904, карти 2—3.

що давало вагу давній Самбірщині. Комунікація й торгівля через ужоцький провал розпочалася ще у неоліті і тривала у всі пізніші епохи ¹⁾. Забезпеченню цього комунікаційного руху служили **городи й укріплення**, засновані у різних місцях давньої Самбірщини, як Старий Самбір зі Спасом і Смільницею, Грозьова, Туре, Турочки нижні ²⁾.

Самбірщина мала також значіння своїми **соляними джерелами**. Стара Сіль, недалеко Старого Самбора, згадується вже у галицько-волинському літописі під 1255 р.: „сlishавъ же Левъ, яко Федор посланъ отъ него (Ізяслава) ко **Солемъ**,... гна по немъ“.

Друга жупа, в Ясениці Сільній, приналежна також до Самбора, відома нам від 1443 р. ³⁾.

В XVI в. виступають ще дві соляні бані, у Сприні й Нагуевичах ⁴⁾—можливо, що вони були відомі давніше. Сіль із Самбірщини йшла головно на північний захід, сухопутними дорогами через Перемишль до Сандомира й Ряшева, й водними шляхами, Сяном і Вислою, аж до Бидгощі. З другого боку самбірські жупи постачали сіль на Підкарпаття і до Угорщини ⁵⁾. Отже самбірська волость відгривала ролю торгового посередника на доволі широкій смузі.

Нашими замітками не вичерпуємо всього, що можнаб сказати про давню Самбірщину. Залишаємо на боці такі важливі питання, як розвиток кольонізації, початки боярсько-шляхетських родів, волоські оселі й ін. Але й цей матеріял, який ми подали, вистарчає на це, щоб ствердити, що Самбір і Самбірська волость мали давні історичні традиції, займали важне місце в господарстві країни, а ще важніше в церковно-культурному житті. Самбірщина заслуговує на це, щоб розпочати над нею основні історичні досліді.

1) На основі дослідів Др. Яр. Пастерника.

2) Літопис Бойківщини ч. 2, 3, 6.

3) Agz. т. XIII. ч. 2043, пор. XIV. с. 245 (1447 р.) і XVII с. 592 (1471 р.)

1) Жерела до історії України—Руси т. I. с. 251, т. II. с. 51.

2) Тут же, т. II. с. 13—15.